

การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ ๔
The 4th National and International Conference, 2024

เนื่องในวาระครบรอบวันสถาปนา ๔๐ ปี วิทยาเขตเชียงใหม่
On the occasion of 40 Years Anniversary, Chiang Mai Campus

ภูมิพลังสร้างสรรค์ และพุทธนวัตกรรมในสังคมร่วมสมัย

Soft Power and Buddhist Innovations
for Contemporary Society

SBCS

วันที่ ๒๓-๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๗
Date: 23rd – 24th August 2024

ณ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

At Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus

PaMiang Sub-district, Doisaket District, Chiang Mai, Thailand

พุทธวิธีการบริหารจัดการศึกษาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Buddhist Methods For Managing Education Towards Sustainable Development

พระปลัดสถิตย์ โภธิญาโณ, อ้อมตะวัน สารพันธ์, วสันต์ ปานสังข์
 Phrapaladsatid Phodhiyāno, Aomtawan Saraphun, Wasun Phansong
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
 Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus
 Email: sathid.pho@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

การบริหารจัดการศึกษาตามพุทธวิธี มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารจัดการด้วยหลักการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา เพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาทั้งระบบการบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) การบริหารตน การบริหารคน บริหารงาน ตามหลักธรรมธรรมที่มีอุปการะมาก (สติ สัมปชัญญะ) ธรรมที่คุ้มครองโลก (หิริ โอตตัปปะ) อิริยสัง 4 ศีล 5 กัลยาณมิตร 7 หลักอภิบาทธรรม และสัปปุริสธรรม 7 หากยึดมั่นในหลักพุทธธรรมที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แล้ว ในการบริหารและการจัดการศึกษา และตามทฤษฎีทางการบริหารแนวคิด คติฐาน และข้อยุติโดยทั่วไป ประกอบด้วยมโนทัศน์ คติฐานเบื้องต้น และหน้าที่หลักของทฤษฎี ทฤษฎีเป็นเครื่องช่วยให้ค้นคว้าการเรียนรู้ หากตั้งมั่นในการปฏิบัติและนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานอย่างต่อเนื่องก็จะส่งเสริมให้การปฏิบัติงานนั้นประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : พุทธวิธี, การบริหารจัดการศึกษา, การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Abstract

Educational management based on Buddhist methods is crucial for effective administration, aligned with the principles outlined in the Education Act, to drive successful school management and overall administrative systems. Achieving success through others (Getting things done through other people),

self-management, people management, and task management are all supported by key Buddhist principles, including mindfulness and full awareness (Sati-Sampajañña), the virtues that protect the world (Hiri-Ottappa), the Four Noble Truths, the Five Precepts, the Seven Qualities of a Good Friend, the Four Bases of Success, and the Seven Virtues of a Good Person. Adhering to these Buddhist principles in educational management, along with general management theories, concepts, hypotheses, and conclusions, which encompass foundational concepts and the core functions of theories, can aid in continuous learning and application. This approach will ultimately lead to sustainable success in educational practice.

Keywords: Buddhist methods, educational management, sustainable development

บทนำ

ด้วยหลักการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษา จำเป็นต้องมีการกำหนดบทบาทของตนหลายอย่างในการบริหารจัดการสถานศึกษาของตนเองให้สามารถขับเคลื่อนไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ โดยต้องมีการกำหนดบทบาทของตนเองให้ชัดเจนในฐานะที่เป็นผู้นำสถานศึกษา และจำเป็นต้องกำหนดบทบาทในการดำเนินงานกับคณะบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานศึกษา เพื่อให้มีการประสานความร่วมมือในการทำกิจกรรมภายในสถานศึกษาร่วมกัน รวมทั้งการกำหนดบทบาทในการบริหารจัดการภาระงานทั้งระบบให้ดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบ และมีความชัดเจนในการดำเนินงานตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งการจะทำให้ได้ ผลเช่นนี้นั้นจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่ผู้นำ สถานศึกษาต้องมีแนวทางหลักทฤษฎี และหลักธรรมเพื่อนำมาใช้เป็นกลไกสำคัญเพื่อที่จะนำไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาทั้งระบบการบริหารงานให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดนั้น ผู้บริหารแต่ละคน ต่างมีเส้นทางในการบริหารของตนแตกต่างกันไปตามความถนัดและความสามารถที่ตนมีอยู่ในเส้นทางที่หลากหลายนั้น ล้วนจำเป็นต้องยึดถือแนวทางในการดำเนินงานทั้งสิ้น (ทิศนา เขมมณี และภาษิต ประมวลศิลป์ชัย, 2547)

การบริหารตามแนวพุทธธรรมก็เป็นอีกแนวทางที่มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนการบริหารสถานศึกษาให้เกิดความเป็นธรรม และพัฒนาได้อย่างยั่งยืน โดยใช้ระบบตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์บริหารจัดการ ดังเช่น พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้นำเสนอพุทธวิธีบริหารไว้ 5 ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดการองค์การงานบุคลากร การอำนวยความสะดวก และการกำกับดูแล

พุทธวิธีการบริหารจัดการ

การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) พุทธวิธีในพุทธวิธีการบริหารจัดการ เริ่มจากการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน โดยทั่วไปจะมีการบริหารงานในหลายด้าน ซึ่งเมื่อประมวลแล้ว อาจกล่าวได้ว่า สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญก็คือ การบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน หากผู้บริหารสามารถดำเนินการใน 3 เรื่องนี้ได้อย่างดี ย่อมหมายถึงการบริหารที่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น การบริหารจัดการที่ดี ก็สามารถนำแนวพุทธวิธีหรือแนวทางของพระพุทธศาสนา มาใช้ในการบริหารทั้ง 3 ด้านได้ดังต่อไปนี้

การบริหารตน

การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารตนของผู้บริหารการศึกษาที่ต้องทำงานกับคนจำนวนมากไว้ว่า การทำงานให้มีความสุขทั้งตนเองและเพื่อนร่วมงานย่อมส่งผลดีต่อคุณภาพการศึกษา ดังนั้น ผู้บริหารการศึกษาต้องเป็นผู้มีความรู้คู่คุณธรรม เพื่อนำไปใช้ในการปกครองตน หลักพุทธธรรมดังกล่าวประกอบด้วย ธรรมที่มีอุปการะมาก (สติ สัมปชัญญะ) ธรรมที่คุ้มครองโลก (หิริ โอตตปปะ) อิริยสัจ 4 ศีล 5 กัลยาณมิตร 7 และ สปัปฺริสสรรม 7 ซึ่งธรรมในหมวดนี้นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการครองตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข สปัปฺริสสรรม 7 หมายถึง ธรรมของคนดีที่ผู้บริหารหรือผู้นำที่ดีต้องยึดเป็นหลักในการครองตน (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต (2546) มีรายละเอียดดังนี้

1. การเป็นผู้รู้จักเหตุ คือ รู้เรื่องของงานในองค์การว่าจะต้องทำอะไร ด้วยหลักการอะไร ควบคุมวัดผลอย่างไร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้
2. การเป็นผู้รู้จักผล คือ การรู้วัตถุประสงค์ขององค์การ เช่น วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย จุดมุ่งหมายขององค์การ
3. การรู้จักตน คือ ผู้บริหารต้องเป็นผู้รู้จักตนเองทั้งในเชิงรูปแบบและเชิงลุ่มลึก การรู้จักตนเองในเชิงรูปธรรม คือ รู้ถึงความต้องการของตน เป้าหมายและหลักการในการทำงานหรือการดำรงชีวิต รู้จุดแข็ง จุดอ่อน ข้อดี ข้อด้อยของตน การรู้จักตนเองอย่างลุ่มลึก คือ

ต้องมีสติรู้เท่าทันการกระทำ ความคิด และอารมณ์ของตนอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้เกิดปัญญา ในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงโดยไม่มี ความลำเอียง

4. การรู้จักประมาณ เป็นกุศโลบายที่ผู้บริหารต้องบริหารจัดการทรัพยากรต่างๆ ขององค์กร

(คน เงิน วัสดุอุปกรณ์) ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล อย่างสูงสุด

5. การรู้จักกาละ ผู้บริหารต้องพิจารณาว่าเวลาไหนควรทำอะไร คือ รู้จักเหตุรู้จัก ผล นั้นเองที่สำคัญตัวผู้บริหารเองต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญในการบริหารเวลาของตนอีกด้วย

6. การเป็นผู้รู้จักชุมชน ผู้บริหารต้องรู้ว่าองค์กรมีจุดแข็ง (strengths) และจุดอ่อน (weaknesses) เพียงใด ต้องรู้ถึงว่ามีปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอกอะไรบางอย่างที่มีผลกระทบต่อองค์กร เช่น โอกาส (Opportunities) หรือความท้าทายต่างๆ (Threats) เรียกว่า เป็นการวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS เพื่อเป็นองค์ประกอบในการกำหนดทิศทาง การดำเนินงานของ องค์กรต่อไป

7. การเป็นผู้รู้จักบุคคล คือ ผู้บริหารต้องรู้รายละเอียดผู้ร่วมงานในทีมว่าเป็น อย่างไร โดยต้องรู้ละเอียดเป็นรายบุคคลทั้งด้านความรู้ความสามารถของเขาเพื่อจะได้จัดสรร คนให้เหมาะกับงาน เพราะองค์การจะประสบความสำเร็จหรือประสบความสำเร็จล้มเหลว ย่อมขึ้นอยู่กับบุคลากรในองค์กรเป็นสำคัญ

คุณลักษณะของคนดีในทางพระพุทธศาสนานั้น ต้องประกอบด้วยหลักธรรม 7 ประการ (พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ, 2546) คือ 1. ธัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ 2. อัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล 3. อตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตน 4. มัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ 5. กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาล 6. ปริสัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน และ 7. บุคคลปโรปรัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเลือกบุคคล

ธรรมในการพัฒนาตนให้เป็นคนเก่งมีความสามารถไว้ว่า ต้องประกอบด้วยหลัก ธรรม 2 หลัก คือ 1. หลักอิทธิบาทธรรม และ 2. หลักพลธรรม เฉพาะหลักพลธรรมนั้น เป็นการ เสริมแรงในการทำหน้าที่ของผู้บริหารและผู้นำอันประกอบด้วยหลักพล 5 คือ หลักธรรมที่ ช่วยทำให้งานลุล่วงสำเร็จได้ 5 ประการ คือ (วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรณปก, 2544) 1. สัทธา มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนกำลังทำ 2. วิริยะ มีความเพียร 3. สติ มีความระลึกรู้ได้ ไม่ ประมาท 4. สมาธิ มีจิตตั้งมั่น และ 5. ปัญญา มีความรู้ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องที่กำลังทำ

สรุป การบริหารตนการ การปกครองตน ซึ่งมีหลักธรรมธรรมที่มีอุปการะมาก (สติ สัมปชัญญะ) ธรรมที่คุ้มครองโลก (hiri โอตตปปะ) อิริยสัง 4 สีล 5 กัลยาณมิตร 7 และ สัปป

ปรีชาธรรม 7 หากนำมาประพฤติปฏิบัติในหัวข้อธรรมดังที่กล่าวมาทั้งหมดได้ ย่อมขึ้นชื่อว่าเป็นผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีที่สังคมควรยกย่อง

การบริหารคน

การบริหารคนเป็นการทำงานของผู้บริหารที่ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคล ซึ่งจำเป็นต้องใช้ ฤทธิศิลป์หลายอย่างมาเป็นตัวช่วยในการบริหาร อาจจำเป็นต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์เข้ามาตามความเหมาะสม เพื่อจะนำองค์กรไปสู่เป้าหมายให้ได้ในที่สุด สำหรับในทางพระพุทธศาสนา การนำพุทธวิธีมาใช้ในการบริหารคน คือการนำหลักพุทธธรรมมาปรับปรุงคน พัฒนาคน และเป็นเครื่องมือกำกับการทำงานของคนในองค์กรพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2546: 120-123) ได้แบ่งหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมในการบริหารคนหรือการครองคนไว้ ดังนี้ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ พรหมวิหารธรรม 4 สังคหวัตถุธรรม 4 พละ ขรวาสาธรรม 4 หลักธรรมที่กล่าวมานี้ล้วนมีส่วนสนับสนุนในการครองคน แต่ธรรมที่เป็นกำลังในการบริหารคนนับว่าเป็นธรรมที่สำคัญที่สุดในการครองคน คือ หลักแห่งพลธรรม 4 ซึ่งต้องประกอบไปด้วยหลักการที่พระพุทธองค์วางไว้ 4 แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่ 1 ปัญญาพละ คือการเป็นผู้นำหรือผู้บริหารนั้น จะต้องอาศัยปัญญาพละ หมายถึง

กำลังแห่งปัญญา แต่เมื่อใช้ในวงการศึกษาย่อมหยาความว่า การบริหารที่ต้องอาศัยความรู้และความสามารถ

แนวทางที่ 2 วิริยพละ คือกำลังแห่งความเพียรพยายาม หมายถึง การดำเนินกิจการงานต่างๆ

ทุกวงการต้องอาศัยกำลังแห่งความเพียรพยายามจึงจะประสบความสำเร็จบริสุทธิ

แนวทางที่ 3 อนุวัชชพละ คือกำลังแห่งความสุจริต อันหมายถึง กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม

แนวทางที่ 4 สังคหพละ คือกำลังแห่งความสามัคคีแห่งความมีมนุษยสัมพันธ์พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติสำหรับการบริหารคนในหนังสือ “พุทธธรรม” ไว้ในหัวข้อธรรมที่ว่าด้วย สังคหวัตถุ 4 คือ หลักการสงเคราะห์เพื่อยึดเหนี่ยวใจคนและประสานสังคมไว้ในสามัคคี ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับแสดงน้ำใจต่อกันระหว่างคนทั่วไป โดยมีหลัก 4 ประการ คือ 1) ทาน คือ การเผื่อแผ่ แบ่งปัน 2) ปิยวาจา คือการพูดอย่างรักกัน 3) อัตถจริยา คือการทำประโยชน์แก่เขา และ 4) สมานัตตตา คือการเอาตัวเข้าสमानหรือความเป็นผู้มีถิ่นเสมอ หมายถึง การทำตัวให้เข้ากับเขาได้ไม่ถือตัว ร่วมสุขร่วมทุกข์กันนับว่าเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งสำหรับผู้บริหารจึงยึดถือไว้เป็นแนวทางในการปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารคนในองค์กรของตน

หลักธรรมอันเป็นธรรมสำหรับใช้เป็นฐานทางการบริหาร 4 ประการ คือ 1. ปัญญา พละ คือกำลังแห่งปัญญา 2. วิริยะพละ คือกำลังแห่งความเพียรพยายาม 3. อดวิชชพละ คือ กำลังแห่งความสุจริต และ 4. สังคหพละ คือกำลังแห่งความสามัคคี (บรรเทิง พาพิจิตร, 2548)

สรุป การบริหารคนตามแนวพุทธวิธีที่ใช้หลักพุทธธรรมมาปรับปรุงคน พัฒนา คนนั้น มีเป้าหมายที่จะส่งเสริมให้คนนำไปใช้ในการปฏิบัติงาน การบริหารคนหรือการครอง คน ความเพียรพยายามมุ่งมั่นเพื่อที่จะบริหารงานให้สำเร็จแม้จะมีอุปสรรคก็ตาม และต้อง อาศัยการประพடுத்தที่สุจริต ทั้งกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ด้วยอาศัยหลักแห่งการสงเคราะห์ เอื้ออารีซึ่งกันและกัน เพื่อให้งานนั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งจะต้องอาศัยหลักแห่ง ปัญญาความรอบรู้รอบคอบในการทำงาน

การบริหารงาน

การบริหารงาน หมายถึง การส่งเสริมผู้ปฏิบัติงานให้ได้ทำงานอย่างเต็มกำลัง ความสามารถหรือตามศักยภาพของตนเอง ผู้บริหารสถานศึกษาสมควรที่จะประยุกต์ใช้หลัก คุณธรรมในการบริหารงาน ซึ่งจะส่งผลไปถึงผู้เรียน จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณภาพ มี ความซื่อสัตย์ ขยัน อดทน มีระเบียบวินัย สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (บุญสืบ โพรศรีและธีระวัฒน์ จันทิก, 2559: 221) คุณธรรมที่ใช้เป็นหลักในการทำงาน ที่สำคัญที่สุด คือหลักแห่งฆราวาสธรรม และ หลักแห่งอิทธิบาทธรรม ซึ่งสอดคล้องกับคณาจารย์สำนัก พิมพ์เลี้ยงเชียง (2546) ได้กล่าวถึงหลักในการครองชีวิตและการบริหารว่า หลักในการครอง ชีวิตและครองเรือนนั้น ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ฆราวาสธรรม มี 4 ประการ คือ 1. สัจจะ ความซื่อสัตย์ต่อกัน 2. ทมะ ความข่มใจ ข่มอารมณ์ไว้ 3. ขันติ ความอดทนอดกลั้น ความหยุด ยั้ง และ 4. จาคะ ความเสียสละ แบ่งปันกับเพื่อน องค์กร สังคมพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2546) คุณธรรมของผู้ครองเรือนตามแนวพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า (5 เมษายน 2525) ใจความว่า คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติมีอยู่ 4 ประการ (อุดมพร อมร ธรรม (2549)

ประการแรก คือ การรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่ สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมประการใด

ประการที่สอง คือ การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความ สัจความดี

ประการที่สาม คือ ความอดทนอดกลั้นและอดออมที่จะไม่ประพฤตล่วงความสุจริต

ประการที่สี่ คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักเสียสละประโยชน์ส่วนตน

เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง คุณธรรมทั้ง 4 ข้อ ถ้าเขียนเป็นภาษาธรรมะ ได้แก่ 1. สัจจะ ความจริงใจ 2. ทมะ ความข่มใจ 3. ซันติ ความอดทน และ 4. จาคะ ความเสียสละ

ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมที่สามารถนำพาไปสู่ความสำเร็จ และมีความสำคัญสำหรับผู้ปฏิบัติที่ยังต้องมีหน้าที่มีอาชีพการงานอยู่ในที่นี้จะยกตัวอย่างถึงหลักธรรมที่สำคัญและนำไปสู่ความสำเร็จ นั่นคือหลักธรรมอิทธิบาทธรรม อันประกอบไปด้วย 1. ฉันทะ มีความชอบ ความรัก ความสุขในงานหรือหน้าที่นั้นๆ 2. วิมังสา มีความรู้จริงเกี่ยวกับงานหน้าที่นั้นๆ ที่สามารถนำมาปฏิบัติให้เกิดความสำเร็จ 3. วิริยะ ปฏิบัติงานอย่างขยัน และ 4. จิตตะ เอาใจใส่จดจ่อต่องานนั้นๆ ทุกขณะจิต จนเกิดสติและปัญญาขึ้นมา การทำงานที่จะให้ประสบความสำเร็จนั้นต้องอาศัยองค์ประกอบต่างๆ มากมาย แต่สิ่งที่สำคัญและขาดไม่ได้คือ คุณธรรม 8 ประการ (สัทธธรรม (2546: 104) โดยเฉพาะหลักอิทธิบาทธรรม 4 ประการ) อันประกอบด้วย 1. (ฉันทะ) ยินดี พอใจ ตั้งใจทำการงาน 2. (วิริยะ) เพียรพยายาม 3. (จิตตะ) ประกอบกิจการงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจจริง และ 4. (วิมังสา) ปัญญา รู้รอบคอบ จะกระทำกิจการงานใดก็ตามควรทำความระมัดระวัง โยนิโสมนสิการ ไคร์ครวญให้ดี ให้รอบคอบ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549 หลักการทำงาน ซึ่งเป็นคุณธรรมภายในที่จะเกิดพลังในการทำงานให้ประสบความสำเร็จและบรรลุถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ คือ การนำหลักธรรมมาใช้สนับสนุนในการทำงาน หลักธรรมที่เกี่ยวกับการทำงานในพระพุทธศาสนา เรียกว่า อิทธิบาท 4 หลักแห่งความสำเร็จ หลักธรรมนี้เป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในการทำงาน ประกอบด้วยอดทน สยาม ราชวัตร (2548: 101) 1. ฉันทะ มีใจรัก คือพอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จ 2. วิริยะ พากเพียรทำ คือขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความเพียรพยายาม เข้มแข็ง 3. จิตตะ เอาจิตใจฝึกลง คือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอยใช้ความคิดในเรื่องนั้น และ 4. วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือหมั่นใช้ปัญญาไคร์ครวญตรวจตราหาเหตุผล

สรุป พุทธวิธีในการบริหารงานที่สำคัญ คือหลักในการครองชีวิตและการบริหารว่า หลักในการครองชีวิตและครองเรือน ซึ่งหลักฆราวาสธรรมประกอบด้วย ธรรม 4 ประการ คือ ความซื่อสัตย์ ความข่มใจ ความอดทนอดกลั้น และความเสียสละ หลักอิทธิบาทธรรม ประกอบด้วย ธรรม 4 ประการเช่นกัน คือความยินดีพอใจในงานที่ทำ ความเพียรพยายามในงานที่ทำ ประกอบกิจการงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจ และมีปัญญารู้รอบคอบ ทำงานด้วยความระมัดระวังพิจารณาไคร์ครวญให้ดีในงานที่ทำ ยึดมั่นในหลักพุทธธรรมที่กล่าวมาทั้งหมด และตั้งมั่นในการปฏิบัติและนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานอย่างต่อเนื่อง และปฏิบัติงานได้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน

การบริหารจัดการศึกษา

แนวคิดการบริหารและการจัดการศึกษา

ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ยึดหลักสำคัญในการจัดการศึกษา ประกอบด้วยหลักการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน (Education for All) หลักการจัดการศึกษา เพื่อความเท่าเทียมและทั่วถึง (Inclusive Education) หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) และหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม (All for Education) อีกทั้งยึดตามเป้าหมาย การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs 2030) ประเด็นภายในประเทศ (Local Issues) อาทิ คุณภาพของคนทุกช่วงวัย การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของประเทศ ความเหลื่อมล้ำ ของ การกระจายรายได้ และวิกฤตด้านสิ่งแวดล้อม โดยนำยุทธศาสตร์ชาติ (National Strategy) มาเป็นกรอบ ความคิดสำคัญในการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

1. ความหมายของการบริหารการศึกษาและกระบวนการบริหาร การบริหารการศึกษา (Education Administration) เป็นการบริหารจัดการเพื่อให้ ผู้เรียนได้รับบริการการศึกษาที่มีคุณภาพมากที่สุด และการประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่ง ของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างไรก็ตามได้มีผู้ให้ความหมายและแนวคิดของ “การบริหารการศึกษา” ไว้หลายทัศนะ พอสรุปได้ดังนี้ (Fisk and Russell, 2000)

สรุปกระบวนการบริหารเป็นวงจร 5 ลักษณะ คือ การตัดสินใจ การจัดโปรแกรม การติดต่อกัน การควบคุม และการประเมินคุณค่า ส่วนขั้นตอน ของกระบวนการบริหารมี 5 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผนโครงการ
2. การจัดเค้าโครงการบริหารโดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของตำแหน่งต่าง ๆ ไว้ให้แน่นอนและรัดกุม
3. การวินิจฉัยสั่งการและมอบหมายงาน
4. การประสานงาน
5. การควบคุมและติดตามดูแลปฏิบัติงาน

การบริหาร และการจัดการ เป็นศาสตร์และเป็นศิลป์ ในตัวเอง (ปราชาญา กล้าผจญ และสมศักดิ์ คงเที่ยง, 2542) การบริหารการศึกษาเป็นกิจกรรม ประเภทหนึ่ง หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลาย ๆ คนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาให้เด็ก เยาวชน ประชาชน หรือสมาชิกของสังคมในทุก ๆ ด้าน ให้มีความสามารถ ทัศนคติ พฤติกรรม ค่านิยม หรือคุณธรรม ให้เป็นสมาชิกที่ดีและมีประสิทธิภาพของสังคม โดยกระบวนการต่าง ๆ ที่เป็น

ระเบียบแบบแผน ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน (สมศักดิ์ คงเที่ยง, 2545) การบริหารสถานศึกษา สรุปได้ว่า การบริหารการศึกษาเป็นระบบการบริหาร การออกแบบและจัดระบบการศึกษา ทั้งระบบ ความคิดและรวมถึงการนำทรัพยากรเพื่อการศึกษาไปบริหารให้เกิดผลทางการศึกษา โดยมีผู้บริหารเป็นบุคคลสำคัญในการบริหารสถานศึกษา (เกษม วัฒนชัย, 2546) การบริหารการศึกษาไว้ว่า การบริหารการศึกษา คือ กิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกๆ ด้าน นับตั้งแต่บุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ พฤติกรรม และคุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกับความต้องการของสังคมโดยกระบวนการ ต่าง ๆ ที่อาศัยการควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคล และอาศัยทรัพยากรตลอดจนเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม (นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, 2548)

ความหมายของแนวคิดที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษาอย่างพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้นิยามไว้ว่า “พัฒนา” หมายถึง ทำให้เจริญ และ “ยั่งยืน” หมายถึง ยืนยง อยู่ยาวนานคงทน

การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การทำให้เจริญอย่างยั่งยืน อยู่ได้นาน การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การทำให้เจริญอย่างยั่งยืนอยู่ได้นาน (เกษม ชื่นยศ, 2563) การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) คือ การพัฒนาที่สามารถดำเนินไปได้อย่างมั่นคง ราบรื่น โดยไม่เกิดสภาพที่ไม่พึงปรารถนาอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนา การพัฒนาที่ยั่งยืนนี้มีลักษณะเป็นการพัฒนาที่เป็นบูรณาการ คือ ทำให้เป็นองค์รวม (holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ มีดุลยภาพ (balanced) การทบทวนแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังกล่าวเป็นแค่การทบทวนเบื้องต้นเพื่อทำให้เราทราบกระบวนการพัฒนาในระดับต่าง ๆ (เสถียร ฉันทะ และคณะ, 2560) การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดความสมดุลหรือมีปฏิสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันในระหว่างมิติอันเป็นองค์ประกอบที่จะทำให้ชีวิตมนุษย์อยู่ดี มีสุขคือ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม จิตใจ รวมทั้งสรรพพยากรณ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งต่อคนในรุ่นปัจจุบันและคนรุ่นอนาคต (บานชื่น นักการเรือน, 2559)

ความหมายและประเภทของทฤษฎีทางการบริหาร

ทฤษฎี ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Theory ได้มีผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายไว้ในหลายทัศนะ ดังนี้

ทฤษฎี หมายถึง ความเห็น การเห็น การเห็นด้วยใจ ลักษณะที่คิดคาดเดาตามหลักวิชาการ เพื่อเสริมเหตุผล และรากฐานให้แก่ปรากฏการณ์หรือข้อมูล ในภาคปฏิบัติ ซึ่งเกิดขึ้น

อย่างมีระบบ ระเบียบ (ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, 2546)

ทฤษฎีว่า เป็นกลุ่มของโครงสร้าง (Constructs) นิยาม (Definitions) และข้อเสนอนที่ต้องการพิสูจน์ (Proposition) ที่เสนอความคิดเห็นของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อย่างเป็นระบบและต่อเนื่องสัมพันธ์กัน พร้อมกันนั้นก็ระบุความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ เพื่อที่จะพออธิบาย คาดการปรากฏการณ์นั้น ๆ (Fred N. Kerlinger, 1986)

ทฤษฎีในด้านการบริหารการศึกษาว่าเป็นชุดของแนวคิด (Concepts) คติฐาน (Assumptions) และข้อยุติโดยทั่วไป (Generalizations) ที่อธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมขององค์การการศึกษาอย่างเป็นระบบ และสัมพันธ์กัน แต่สำหรับสมมติฐาน (Hypotheses) อาจจะได้รับมาจากทฤษฎี ที่คาดการณ์ความสัมพันธ์เพิ่มเติมของแนวคิดต่าง ๆ ของระบบการศึกษา (Hoy & Miskel, 1991)

ทฤษฎีไว้ว่า ทฤษฎีประกอบด้วย 3 ส่วน คือ (1) ทฤษฎีประกอบด้วย มโนทัศน์ คติฐานเบื้องต้น และข้อสรุปโดยทั่วไป อย่างมีเหตุผล (2) หน้าที่หลักของ ทฤษฎี คือ พรรณนาอธิบายพยากรณ์พฤติกรรม และ (3) ทฤษฎีเป็นเครื่องช่วยให้ค้นคว้าการเรียนรู้คือ ช่วยกระตุ้นจูงใจ และชี้แนะการพัฒนาองค์ความรู้ให้รู้ลึก รู้กว้างต่อไปอีก (จันทร์ธานี สงวนนาม, 2545)

สรุป การบริหารและการจัดการศึกษา เป็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลร่วมกัน ดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชน หรือสมาชิกของสังคมหลักการจัดการศึกษาเพื่อปวง หลักการจัดการศึกษา เพื่อความเท่าเทียมและทั่วถึง หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม ยึดตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีทางการบริหาร ชุดของแนวคิด คติฐาน และข้อยุติโดยทั่วไป ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ทฤษฎีประกอบด้วย มโนทัศน์ คติฐานเบื้องต้น และข้อสรุปโดยทั่วไป อย่างมีเหตุผล หน้าที่หลักของ ทฤษฎี คือ พรรณนาอธิบายพยากรณ์พฤติกรรม และ ทฤษฎีเป็นเครื่องช่วยให้ค้นคว้าการเรียนรู้คือ ช่วยกระตุ้น จูงใจ และชี้แนะการพัฒนาองค์ความรู้ให้รู้ลึก รู้กว้าง

พุทธวิธีการบริหารจัดการศึกษาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

พุทธวิธีการบริหารจัดการ การบริหารตน หมายถึง การปกครองตน ซึ่งมีหลักธรรมธรรมที่มีอุปการะมาก (สติ สัมปชัญญะ) ธรรมที่คุ้มครองโลก (hiri โอตตปปะ) อิริยสัง 4 ศีล 5 กัลยาณมิตร 7 และ สปัริสธรรม 7 หากนำมาประพฤติปฏิบัติในหัวข้อธรรมดังที่กล่าวมาทั้งหมดได้ ย่อมขึ้นชื่อว่าเป็นผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีที่สังคมควรยกย่อง

การบริหารคน หมายถึง พุทธวิธีที่ใช้หลักพุทธธรรมมาปรับปรุงคน พัฒนาคณะนั้น มีเป้าหมายที่จะส่งเสริมให้คนนำไปใช้ในการปฏิบัติงาน การบริหารคนหรือการครองคน ความ

เพียรพยายามมุ่งมั่นเพื่อที่จะบริหารงานให้สำเร็จแม้จะมีอุปสรรคก็ตาม และต้องอาศัยการประพடுத்தที่สุจริต ทั้งกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ด้วยอาศัยหลักแห่งการสงเคราะห์เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน เพื่อให้งานนั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งจะต้องอาศัยหลักแห่งปัญญา ความรอบรู้รอบคอบในการทำงาน

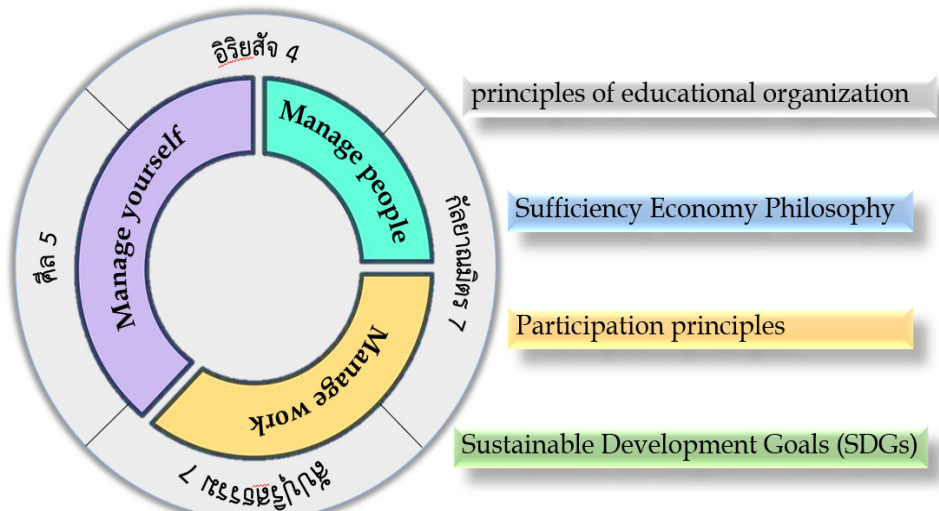
การบริหารงาน หมายถึง หลักในการครองชีวิตและการบริหารว่า หลักในการครองชีวิตและครองเรือน ซึ่งหลักธรรมวาจาธรรมประกอบด้วย ธรรม 4 ประการ คือ ความซื่อสัตย์ ความข่มใจ ความอดทนอดกลั้น และความเสียสละ หลักอริยาธรรม ประกอบด้วย ธรรม 4 ประการเช่นกัน คือความยินดีพอใจในงานที่ทำ ความเพียรพยายามในงานที่ทำ ประกอบกิจการงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจ และมีปัญญารอบคอบ ทำงานด้วยความระมัดระวัง พิจารณาใคร่ครวญให้ดีในงานที่ทำ ยึดมั่นในหลักพุทธธรรมที่กล่าวมาทั้งหมด และตั้งมั่นในการปฏิบัติและนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานอย่างต่อเนื่อง และปฏิบัติงานได้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน

การบริหารและการจัดการศึกษา หมายถึง เป็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลร่วมกัน ดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชน หรือสมาชิกของสังคมหลักการจัดการจัดการศึกษาเพื่อปวง หลักการจัดการศึกษา เพื่อความเท่าเทียมและทั่วถึง หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม ยึดตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีทางการบริหาร ชุดของแนวคิด คติฐาน และข้อยุติโดยทั่วไป ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ทฤษฎีประกอบด้วย มโนทัศน์ คติฐานเบื้องต้น และข้อสรุปโดยทั่วไป อย่างมีเหตุผล หน้าที่หลักของ ทฤษฎี คือ พรรณนาอธิบายพยากรณ์พฤติกรรม และ ทฤษฎีเป็นเครื่องมือช่วยให้ค้นคว้าการเรียนรู้คือ ช่วยกระตุ้น จูงใจ และชี้แนะการพัฒนาองค์ความรู้ให้รู้ลึก รู้กว้าง

องค์ความรู้จากการศึกษา

ในปัจจุบันการบริหารจัดการศึกษาตามพุทธวิธี มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารจัดการ ซึ่งมีด้วยหลักการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา เพื่อการขับเคลื่อนการพัฒนาการบริหารทั้งระบบการบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ ทั้งนี้การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) พุทธวิธีในพุทธวิธีการบริหารจัดการ โดยเริ่มจากการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน โดยหลักธรรมธรรมที่มีอุปการะมาก (สติ สัมปชัญญะ) ธรรมที่คุ้มครองโลก (หิริ โอตตปปะ) อิริยสัง 4 ศิล 5 กัลยาณมิตร 7 และ สปัริสธรรม 7 หลักการจัดการศึกษา เพื่อความเท่าเทียมและทั่วถึง หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม ยึดตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (1) ทฤษฎีประกอบด้วย มโนทัศน์ คติฐานเบื้องต้น และข้อสรุปโดย

ทั่วไป อย่างมีเหตุผล (2) หน้าที่หลักของ ทฤษฎี คือ พรรณนาอธิบายพยากรณ์พฤติกรรม และ (3) ทฤษฎีเป็นเครื่องช่วยให้ค้นคว้าการเรียนรู้คือ ช่วยกระตุ้นจิตใจ ซึ่งจะได้มาด้วยหลักการจัดการศึกษาเพื่อความเท่าเทียมและทั่วถึง ทุกคนมีสิทธิได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียม ปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง การดำเนินชีวิตอย่างสมดุล ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ในหลักการมีส่วนร่วม ทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและแก้ไขปัญหา และมีเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) มุ่งเน้นการพัฒนาที่ครอบคลุมทุกมิติ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ที่มา: พระปลัดสถิตย์ โปธิญาโณ, อ้อมตะวัน สารพันธ์, วสันต์ ปานสังข์

สรุป

การบริหารตน การปกครองตน ซึ่งมีหลักธรรมธรรมที่มีอุปการะมาก (สติ สัมปชัญญะ) ธรรมที่คุ้มครองโลก (หิริ โอตตปปะ) อิริยสัจ 4 ศีล 5 กัลยาณมิตร 7 และ สัจปุริสธรรม 7 หากนำมาประพาดปฏิบัติในหัวข้อธรรมดังที่กล่าวมาทั้งหมดได้ ย่อมขึ้นชื่อว่าเป็น ผู้นำหรือผู้บริหารที่ดีที่สังคมควรยกย่อง การบริหารคนตามแนวพุทธวิธีที่ใช้หลักพุทธธรรมมา ปรับปรุงคน พัฒนาคนนั้น มีเป้าหมายที่จะส่งเสริมให้คนนำไปใช้ในการปฏิบัติงาน การบริหารคนหรือการครองคน ความเพียรพยายามมุ่งมั่นเพื่อที่จะบริหารงานให้สำเร็จแม้จะมีอุปสรรคก็ตาม และต้องอาศัยการประพาดที่สุจริต ทั้งกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ด้วยอาศัยหลักแห่งการสงเคราะห์เอื้ออารีซึ่งกันและกัน เพื่อให้งานนั้นบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งจะต้องอาศัยหลักแห่งปัญญาความรอบรู้รอบคอบในการทำงาน พุทธวิธีในการบริหารงานที่สำคัญคือ หลักในการครองชีวิตและการบริหารว่า หลักในการครองชีวิตและครองเรือน ซึ่งหลักฆราวาสธรรมประกอบด้วย ธรรม 4 ประการ คือ ความซื่อสัตย์ ความข่มใจ ความอดทนอดกลั้น และ

ความเสียสละ หลักจริยธรรม ประกอบด้วย ธรรม 4 ประการเช่นกัน คือความยินดีพอใจในงานที่ทำ ความเพียรพยายามในงานที่ทำ ประกอบกิจการงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจ และมีปัญญาครอบงำการทำงานด้วยความระมัดระวังพิจารณาใคร่ครวญให้ดีในงานที่ทำ ยึดมั่นในหลักพุทธธรรมที่กล่าวมาทั้งหมด และตั้งมั่นในการปฏิบัติและนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานอย่างต่อเนื่อง และปฏิบัติงานได้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน การบริหารและการจัดการศึกษา เป็นกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลร่วมกัน ดำเนินการเพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชน หรือสมาชิกของสังคมหลักการจัดการศึกษาเพื่อปวง หลักการจัดการศึกษา เพื่อความเท่าเทียมและทั่วถึง หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม ยึดตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีทางการบริหาร ชุดของแนวคิด คติฐาน และข้อยุติโดยทั่วไป ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ทฤษฎีประกอบด้วย มโนทัศน์ คติฐานเบื้องต้น และข้อสรุปโดยทั่วไป อย่างมีเหตุผล หน้าที่หลักของ ทฤษฎี คือ พรรณนาอธิบาย พยากรณ์พฤติกรรม และ ทฤษฎีเป็นเครื่องช่วยให้ค้นคว้าการเรียนรู้คือ ช่วยกระตุ้น จูงใจ และชี้แนะการพัฒนาองค์ความรู้ให้รู้สึก รู้กว้าง

บรรณานุกรม

- เกษม วัฒนชัย. (2546). ธรรมมาภิบาลกับบทบาทคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนการศึกษา.
- เกษร เกษมชื่นยศ. การพัฒนาของไทยตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. ว.จันทร์เกษมสาร 2563. 26(1):16-30.
- จันทร์ธานี สงวนนาม. (2545). ทฤษฎีแนวปฏิบัติการบริหารสถานศึกษา. กรุงเทพมหานคร : บุค พอยท์.
- นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์. (2548). หลักการบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์.
- บานชื่น นักการเรือน. (2559). การพัฒนาที่ยั่งยืน Sustainable Development. ว.สิรินธรปริทรรศน์. 17(2): 64-69.
- บรรเทิง พาพิจิตร. (2548). การปกครองตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โอ เอ พรินต์ติ้ง การพิมพ์.
- ทีศนา แคมมณี และภาชิต ประมวลศิลป์ชัย. (2547). ประสบการณ์และกลยุทธ์ของผู้บริหารในการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร: ปกรณ์ศิลป์พรินต์ติ้ง.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). (2546). หน้าที่ของคณาจารย์สมบุรณ์. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาการพิมพ์

- พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมมจิตโต). (2549). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 11.
- สยาม ราชวัตร. (2548). พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน. ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษย
ศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรรณปก. (2544). พระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: สำนัก
พิมพ์วัฒนาพานิช.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร:
นานมี บุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- สมศักดิ์ คงเที่ยง. (2545). หลักและทฤษฎีการบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์. (2524). รายงานการวิจัยเรื่อง ความเสมอภาคของการลงทุนทางการ
ศึกษา ของโรงเรียนเทศบาลทั่วราชอาณาจักร. สงขลา : มงคลการพิมพ์
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ. [อินเทอร์เน็ต]. 2560 [เข้าถึงเมื่อ
20 สิงหาคม 2563]. เข้าถึงได้จาก: [http://backof-fice.onec.go.th/uploads/
Book/1581-file.pdf](http://backof-fice.onec.go.th/uploads/Book/1581-file.pdf).2560
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (สำนักงาน ก.พ.ร.). (2557). เกณฑ์คุณภาพ
การบริหารจัดการภาครัฐ พ.ศ. 2558 (Public Sector Management Quality
Award). กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิชั่น พรินท์แอนด์มีเดีย จำกัด.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560). แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579.
กรุงเทพมหานคร: พรินท์ฮวานกราฟฟิค จำกัด.
- อุดมพร อมรธรรม (2549). ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.
กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์
- Fisk, R.S. and T.T Russell. (2000). Administration Behavior in Education. 2nd ed.
New York: Harper and Row.
- Hoy, Wayne. K and Cecil G. Miskel. (1991). Educational Administration : Theory
Research and Practice: 4 thed. New York : Harper Collins.
- Kerlinger, F. N. (1986). Foundations of Behavior Research. Japan : CBS.